

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
 відділ Близького та Середнього Сходу,
 Інститут сходознавства ім. А.Ю.Кримського НАН України
 (Київ, Україна), Romanova@oriental-studies.org.ua;
 olenaromanova@yahoo.com

СТАНОВЛЕННЯ МУЗЕЙНОЇ ЄГИПТОЛОГІЇ УКРАЇНИ: ЛИСТ С.В.ДОНІЧА ДО П.П.КУРІННОГО

У науковий обіг вводитьься написаний 20 січня 1930 р. завідувачем відділу «Стародавній Єгипет» Одеського історико-археологічного музею С.В.Донічем лист до директора Всеукраїнського музейного городка П.П.Курінного, в якому йшлося про деталі, що виникали у процесі наукового опрацювання колекції давньоєгипетських артефактів, котра на той час зберігалася у Всеукраїнському музейному городку. У поєднанні з низкою інших архівних документів цей лист дозволяє зробити висновки про спробу започаткувати в Києві в той час осередок із дослідження давньоєгипетських пам'яток. Ініціатором цього процесу став Музей культів і побуту (пізніше перетворений на Музей історії релігії) та, напевно, саме П.П.Курінний організував як наукове вивчення пам'яток, так і їх реставрацію. Цьому передувало об'єднання в 1920-х рр. колекцій давньоєгипетських артефактів із трьох музеїв Києва в одну. Це зібрання мало стати потужною джерельною базою для започаткування єгиптологічних студій у Києві. Як впливає з листа С.В.Доніча, процес наукового вивчення об'єднаної колекції проводився вже в 1928 р. і він, на той час єдиний єгиптолог на теренах УСРР, брав у ньому участь. До процесу наукового опрацювання давньоєгипетських об'єктів було залучено також російських єгиптологів із Державного Ермітажу М.Е.Мат'є та І.М.Лур'є, про що свідчить листування цих дослідників із П.П.Курінним, що зберігається в науковому архіві Інституту археології НАН України. Результатом мало стати видання каталогу давньоєгипетських пам'яток Всеукраїнського музейного городка, підготовлене українською мовою. Утім через «ідеологічні чистки» в музеях, репресії проти фахівців, запровадження в історичну науку марксистсько-ленінської формацийної теорії, яка обмежувала розвиток історії Стародавнього Світу, і зокрема єгиптології у СРСР, процес організації єгиптологічних студій на території УСРР–УРСР було припинено.

Ключові слова: історія єгиптології, українська музейна єгиптологія, Доніч, Курінний, Всеукраїнський музейний городок, Музей культів і побуту, Музей історії релігії.

У науковому архіві Інституту археології НАН України зберігається документ, що має надзвичайну цінність для історії вітчизняної музейної єгиптології та історії української науки. Це – лист С.В.Доніча (іноді також – Доніч) до П.П.Курінного, або, точніше, поштова листівка, на якій і написано лист, яка зберігається в персональному фонді П.П.Курінного¹.

¹ Науковий архів Інституту археології НАНУ (далі – НА ІА НАНУ). – Ф.10. – Спр.55/9. – Арк.1. Дякую Анні Яненко за те, що звернула мою увагу на існування цього документа.

Як було встановлено в попередніх дослідженнях, низка документів із різних архівів Києва фіксує події, що дають можливість зробити висновок про спробу організації в місті впродовж 1920–1930-х рр., на базі Музею культур і побуту Всеукраїнського музейного городка², чогось на зразок осередку єгиптологічних досліджень³. Віднайдений лист С.В.Доніча якраз виявляється ключовим документом, який верифікує таке припущення та доповнює цей процес цікавими деталями. Тому доречно ввести його в науковий обіг через публікацію та критику як історичного джерела. У поєднанні з низкою інших архівних матеріалів цей лист дозволяє поглянути на історію єгиптологічних студій на теренах УСРР–УРСР по-новому, і скласти «пазли» її нової сторінки, яка показує ще одну спробу та ще одну втрату, що мала для нашої науки далекосяжні наслідки. Нижче подаємо текст цього листа:

«Київ.
Лаврський Музей Культур.
Директору Петру Петровичу Куринному
[напис на звороті поштової листівки]
Арх. Музей 20 I 30 г.
Вх №255 24/I 30 р.
Многоуважаемый Петр Петрович!

Не откажите в любезности дать маленькую справку относительно №6499 по унив. собранию – желтого Саркофага 196 х 54 см. Этот гроб летом 1928 г. был тщательно зарисован Матье–Ольдерогге (из Ленинграда) и материалы теперь присоединены к моим по Одесскому Саркофагу, служившему некогда наружной оболочкой №6499го.

Готовя посылку работы в печать, был бы очень обязан Вам за сообщение всех номеров, какие только имеются на саркофаге №6499, и нет ли среди них №29714го, что важно для связи его с Одесским.

P.S. Если имеется снимок его, не откажите прислать и его Одесскому Музею, в чем будем весьма благодарны.

С глубоким почтением Сер. Влад. Донич⁴

Насамперед коротко зазначимо попередні результати дослідження джерел. У 1920-х рр. відбувалося переформування різних музейних колекцій, їх об'єднували, роз'єднували, передавали від одного музею до іншого для того,

² Офіційна назва створеного за постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 29 вересня 1926 р. на території Києво-Печерської лаври державного історико-культурного заповідника (1926–1934 рр.).

³ Романова О.О. Стародавній Єгипет в Києві: віддзеркалення на склі (колекція негативів на склі із зображеннями давньоєгипетських предметів в Інституті археології НАНУ) // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип.21: Історія археології: архівна і музейна спадщина Центральної та Східної Європи. – Л., 2017. – С.182–197; Романова О.О., Станиціна Г.О. Стародавній Єгипет в Києві: відображення на склі: Колекція скляних фотонегативів із Наукового архіву Інституту археології НАНУ (у друку); Romanova O. Lost collection of Egyptian objects from the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences: Some documents for its history // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки (у друку).

⁴ НА ІА НАНУ. – Ф.10. – Спр.55/9. – Арк.1–1 зв.

щоб таким чином сформувати фонди кожного, аби вони найкраще відповідали профілю закладу. Цей процес мав як позитивні, так і негативні наслідки, адже було створено великі зібрання пам'яток, що давало добру базу для їх цілісного вивчення, та поряд із тим цікаві колекції окремих музеїв, які постали в результаті попередньої політики закладів або окремих збирачів, було розпорошено, музейні фонди збідніли, стали менш репрезентативними. У процесі такої переструктуризації й відбулось об'єднання трьох колекцій давньоєгипетських пам'яток із музеїв Києва в одну, що розміщувалася на території Всеукраїнського музейного городка.

Так, у 1924 р. Перший державний музей (утворений на базі дореволюційного Київського художньо-промислового й наукового музею його величності государя імператора Ніколая Александровича)⁵ передав свою колекцію давньоєгипетських артефактів, основою якої був колишній дар Б.І. і В.Н. Ханенків – 135 пам'яток, закуплених у Каїрському музеї, до Музею культів і побуту. Директором останнього працював П.П.Курінний. На той час у цьому закладі зберігалось своє власне зібрання пам'яток Стародавнього Єгипту, яке в минулому належало церковно-археологічному музею Київської духовної семінарії. Воно було трохи більшим за колекцію Першого державного музею, нараховувало не менше 200 старожитностей, включаючи мумію, фрагменти папірусів, значну кількість статуеток богів і людей, інші предмети дрібної пластики⁶.

Через чотири роки, у 1928 р., сюди ж буде передано й колекцію з колишнього археологічного музею Університету св. Володимира, який ще в 1920 р. реорганізували у Київський вищий інститут народної освіти ім. М.П.Драгоманова (згодом – інститут народної освіти)⁷. Ця невелика давньоєгипетська колекція існувала для забезпечення передовсім навчальних потреб, для ознайомлення студентів із пам'ятками стародавніх цивілізацій. В її складі були два саркофаги. Один надійшов до музею в результаті розподілу дару хедіва Єгипту Аббаса Гельмі Росії – так званого лоту №6 (це саркофаг Несмут), і саркофаг Хонсу-ірдіс, обставини потрапляння якого до університетської колекції невідомі⁸. Обидва артефакти передали в Музей культів і побуту.

Об'єднання колекцій стало початком процесу їх наукового вивчення та реставрації. Організацією цієї справи займався П.П.Курінний. Як він дійшов

⁵ Романова О.О. Стародавній Єгипет в Києві: віддзеркалення на склі... – С.189; *Romanova O. Lost collection of Egyptian objects from the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences: Some documents for its history.*

⁶ Склад колекції видно за покажчиком М.І.Петрова (див.: *Петров Н.И.* Указатель церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – К., 1897. – С.1–6) та описом Б.А.Тураєва (див.: *Тураев Б.А.* Описание египетских памятников в русских музеях и собраниях // Записки Восточного отделения (Императорского) Русского археологического общества. – XII. – Санкт-Петербург, 1900. – С.191–198).

⁷ Див.: *Яненко А.С.* Археологічний музей Всеукраїнської академії наук: дослідження і матеріали. – К., 2017. – С.51–52 (док.2), 53–54 (док.3), 56–57 (док.5).

⁸ Про ці пам'ятки див.: *Тураев Б.А.* Описание египетских памятников в русских музеях и собраниях. – С.198–208; *Berlev O.D., Hodjash S.I.* Catalogue of the Monuments of Ancient Egypt from the Museums of the Russian Federation, Ukraine, Bielorussia, Caucasus, Middle Asia and the Baltic States. – Fribourg, 1998. – P.14–16, 25–31.

висновку про потребу ініціювати саме дослідження єгипетських пам'яток, можна тільки здогадуватися.

Археолог та організатор музейної справи Петро Петрович Курінний⁹ був директором Музею культур і побуту від травня 1924 р., а у травні 1927 р. став директором Всеукраїнського музейного городка¹⁰. Він доклав багато зусиль для організації діяльності цього заповідника – установи, що займалася не лише зберіганням, реставрацією та каталогізацією фондів, експозиціями, іншими, притаманними музеям, видами діяльності, а й науковими дослідженнями на базі вивчення своїх артефактів та на матеріалах, здобутих у результаті археологічних досліджень, публікацією спеціальних праць. П.П.Курінний був безпосередньо причетний до розробки стратегії музейної діяльності в УСРР, яка, зокрема, передбачала, що музей є науковою установою, котра має забезпечувати джерельну базу для досліджень, а однією з найважливіших його функцій мала стати діяльність з удоступнення матеріалів через їх систематизацію та введення в науковий обіг¹¹. Це означало як науковий опис, каталогізацію джерел, так і видання серії каталогів і студій, у тому числі матеріалів розкопок, текстових документів чи матеріальних артефактів. У 1920-х рр. музеї УСРР стали учасниками археологічних експедицій, або мали власні експедиції (таких музейних установ було 56¹²), систематично вивчали давні культури на території республіки та публікували результати. П.П.Курінний також брав участь у багатьох археологічних експедиціях. Від 1924 р. він був дійсним членом Всеукраїнського археологічного комітету при ВУАН, а з 1927 р. – його секретарем¹³.

Хоч єгиптологія не пов'язана з археологією на території України, але вона черпає свої історичні джерела також з розкопок, і як пам'ятки давньої культури давньоєгипетські артефакти зазвичай зберігалися разом з археологічними старожитностями. Можна припускати, що у процесі обробки фондів Музею культур і побуту (а згодом Всеукраїнського музейного городка), та з об'єднанням київських колекцій давньоєгипетських пам'яток виникла ідея обробити й такий сегмент джерельної бази, увівши її в науковий обіг. Основним засобом цього на той час було створення каталогів або покажчиків. Водночас гостро стояла проблема фізичного стану пам'яток, адже вони потребували професійної реставрації та консервації, як і забезпечення постійних умов, необхідних для їх зберігання. Щодо професійної діяльності співробітників реставраційних майстерень Всеукраїнського музейного городка та Всеукраїнських реставраційних майстерень під проводом М.І.Касперовича, які здійснювали відновлення давньоєгипетських пам'яток у 1924–1936 рр., уже писалося¹⁴. Але окрім реставрації П.П.Курінний організував наукове

⁹ Торгалю Ю.В. Петро Петрович Курінний. – Умань, 2014. – С.10–184.

¹⁰ Гришин А.Д. Відомості про співробітників заповідника (20–30-і роки) // Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури. – Вип.7: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К., 2002. – С.48.

¹¹ Яненко А.С. Історія музейної археології УСРР (1919–1934). – К., 2016. – С.55.

¹² Там само. – С.20.

¹³ Автобіографія П.Курінного // Торгалю Ю.В. Петро Петрович Курінний. – С.109.

¹⁴ Романова О.О. Стародавній Єгипет в Києві: віддзеркалення на склі... – С.190–194.

дослідження цих пам'яток, яке проводилось із залученням російських єгиптологів, що працювали в Ермітажі: Мілиця Едвінівни Мат'є та Ісидора Менделевича Лур'є.

М.Е.Мат'є переважно займалася вивченням давньоєгипетської релігії, міфології, світогляду та мистецтва¹⁵. Від 1921 р. вона працювала в Державному Ермітажі й паралельно викладала в Ленінградському університеті. Першим чоловіком дослідниці був африканіст Д.А.Ольдероґе, тому в листі С.В.Доніча її згадано під подвійним прізвищем. М.Е.Мат'є співпрацювала з І.М.Лур'є¹⁶, теж співробітником Ермітажу, їх творчий науковий союз пізніше переріс у шлюб. Основною сферою інтересів І.М.Лур'є була соціально-економічна історія Стародавнього Єгипту.

Свідченням того, що в Музеї культур і побуту проводилося вивчення давньоєгипетських пам'яток, є два листи цих фахівців до П.П.Курінного – від 15 березня та від 13 листопада 1932 р.¹⁷ Із них стає відомо про те, що існувала домовленість між ними та Всеукраїнським музейним городком про спільне дослідження давньоєгипетської колекції і створення книги. У листах це названо «науковий опис колекції» зі вступною статтею, тобто щось на зразок каталогу. Як випливає з другого листа І.М.Лур'є, саме Всеукраїнський музейний городок та «Антирелігійний відділ», тобто насправді Музей історії релігії, на який було перейменовано Музей культур і побуту, і який на той час дійсно був структурною частиною Всеукраїнського музейного городка – саме він виступив ініціатором цього проекту та звернувся до єгиптологів з Ермітажу з проханням написати таку працю. Планувалося перекласти текст російських дослідників українською мовою, видати його друком мав Всеукраїнський музейний городок. Єгиптологи приїздили до Києва, опрацювали давньоєгипетську колекцію, хоча в листах не вказувалася дата, коли це відбулося. Із тексту листів випливає й те, що російські фахівці станом на березень 1932 р. підготували такий рукопис і відправили його до Києва. З українського боку цією справою займалася співробітниця О.Баланіна, котра, як і П.П.Курінний, їздила до Ленінграда узгоджувати якісь питання, що виникали у процесі діяльності (схоже, що саме вона була відповідальною за підготовку рукопису до друку). Ідеологічні «чистки» у Всеукраїнському музейному городку, які відбулися навесні 1933 р., перервали цей процес, адже як П.П.Курінного, так і О.Баланіну було звільнено, а першого навіть заарештували¹⁸. Окрім того, оскільки в листі від 15 березня 1932 р. згадувалося, що передмова до книги, де було охарактеризовано суспільно-політичний устрій Стародавнього Єгипту, написана в рамках переконань про

¹⁵ *Большаков А.О.* М.Э.Мат'є – исследователь древнеегипетской религии и идеологии // *Мат'є М.Э.* Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Египта. – Москва, 1996. – С.8–22; Мат'є Милица Эдвиновна // *Милицанд С.Д.* Библиографический словарь отечественных востоковедов с 1917 г.: В 2 кн. – Кн. II: М–Я. – Москва, 1995. – С.54.

¹⁶ Лур'є Ісидор Менделевич // *Милицанд С.Д.* Библиографический словарь отечественных востоковедов с 1917 г. – Кн. I: А–Л. – Москва, 1995. – С.695–696.

¹⁷ НА ІА НАНУ. – Ф.10. – Спр.К-30. – Арк.1–2.

¹⁸ *Гришин А.Д.* Відомості про співробітників заповідника (20–30-і роки). – С.52; *Яценко А.С.* Відзеркалення музейної політики у кадрових трансформаціях «Всеукраїнського музейного городка» 1933 р. // *Могилянські читання: 2015 р.* – К., 2016. – С.486–488.

те, що там панував феодальний устрій (адже адептом такого погляду був І.М.Лур'є), навряд чи цей факт сприяв тому, що нове керівництво заповідника, яке прийшло в результаті «чисток», погодилося б видати подібну працю. Як виявилось після 1933 р., текст її йшов в розріз із «генеральною лінією партії» щодо бачення суспільно-політичного устрою Стародавнього Єгипту. У 1933 р. з'явилася доповідь В.В.Струве¹⁹, яка швидко здобула схвалення з боку партійної верхівки, а отже Єгипет ставав рабовласницьким суспільством, і книга з іншими поглядами на його суспільно-політичний лад навряд чи мала шанси на публікацію. Як би там не було, її так ніколи й не надрукували. Судячи з листів російських єгиптологів, остаточний варіант існував в єдиній копії, яку вони вислали до Києва, де з ним працювала О.Баланіна²⁰. На сьогодні цей рукопис (або машинопис) не знайдено.

Отже лист С.В.Доніча підтверджує той факт, що М.Е.Мат'є в 1928 р. відвідала Київ і тут замалювала саркофаги. Але що цінно, цей лист не тільки дає рік її приїзду, але й свідчить про участь самого С.В.Доніча у цій кампанії. Зауважу, що лист І.М.Лур'є до П.П.Курінного від 15 березня 1932 р. дає підстави вважати, що сам він також приїжджав до Києва²¹, хоч там не називається точної дати. Таким чином, завдяки всім трьом листам із кореспонденції П.П.Курінного можна зробити висновок, що в дослідженні давньоєгипетських артефактів київського музею брали участь як фахівці з Ермітажу, так і з України.

Сергій Володимирович Доніч на той час був єдиним єгиптологом у республіці, який міг читати давньоєгипетською мовою – саме єгипетська філологія була його фахом²². Не маючи наукових ступенів і будучи автодидаскалом, він самотужки опанував його, проводив дослідження, вів жваве листування зі світовими та російськими єгиптологами. Знання давньої мови (як і низки інших) давало йому можливість працювати з пам'ятками безпосередньо. Але, мабуть, якраз київські події посприяли встановленню чи пожвавленню його контактів із російськими єгиптологами.

С.В.Доніч проживав в Одесі, станом на 1928 р. він був завідувачем відділу «Стародавній Єгипет» Одеського історико-археологічного музею (з 1 січня 1927 р.)²³. На той час це – єдиний на території УСРР музейний заклад, у структурі якого було виділено цілий відділ для давньоєгипетських пам'яток. Причиною послужила наявність там достатньо великої колекції цих старожитностей, яку збирали в музеї від його відкриття (ще як Міського музею Одеси в

¹⁹ Струве В.В. Проблемы зарождения, развития и упадка рабовладельческих обществ Древнего Востока // Известия Государственной академии истории материальной культуры. – Вып. 77. – Москва; Ленинград, 1934. – С. 32–111.

²⁰ НА ІА НАНУ. – Ф. 10. – Спр. К-28/19. – Арк. 1 зв. – 2.

²¹ Там само. – Арк. 1 зв.

²² Романова О.О. Історія розвитку єгиптологічних досліджень в Україні // Східний світ. – 2003. – № 4. – С. 82–87; *Її ж.* Проблема авторства рукопису V.1123 Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського і наукова спадщина Сергія Володимировича Доніча // Там само. – 2004. – № 2. – С. 12–23; *Урсу Д., Романова О.* Доніч Сергій Володимирович // Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: Бібліограф. словник / Упор.: Е.Г.Циганкова, Ю.М.Кочубей, О.Д.Василіук. – К., 2011. – С. 85–86.

²³ Науковий архів Одеського археологічного музею НАНУ (далі – НА ОАМ НАНУ). – Фонд Доніча. Особова справа (без номера). – Арк. 1.

1826 р.)²⁴. А створення окремого відділу можна розглядати як певну заявку на започаткування в місті єгиптологічних студій. У науковому архіві Одеського археологічного музею серед рукописного зібрання С.В.Доніча зберігаються план лекцій з історії Стародавнього Єгипту для 1-го курсу та проект програми елементарного курсу зі вступу до єгиптології²⁵. Це засвідчує той факт, що С.В.Доніч не обмежувався лише дослідженнями давньоєгипетських пам'яток та викладанням спеціалізованого курсу в Одеському інституті народної освіти, а й розробляв курс для підготовки єгиптологів в Одесі.

Крім того, С.В.Доніч був також членом Одеської філії Наукової асоціації сходознавства – про його вступ згадується, зокрема, у протоколі від 1927 р.²⁶ Як співробітник зазначеного музею він брав участь в археологічних розкопках, що їх заклад вів в Одеській області²⁷. Утім цей аспект його діяльності залишається практично невивченим.

На початку 1920-х рр. з утворенням історико-археологічного музею, завдяки енергійній діяльності його директора С.С.Дложевського²⁸, ця установа стала одним із найбільших і найважливіших музеїв на теренах УСРР, була активно залучена до археологічних розкопок республіканського та всесоюзного значення. Музей мав контакти зі Всеукраїнським музейним городком, а обидва директори – С.С.Дложевський та П.П.Курінний – перетиналися за багатьма напрямками своєї діяльності.

Отже ймовірно, що саме археологічні розкопки та музейна діяльність стали тим тереном, на якому С.В.Доніч познайомився з П.П.Курінним, і підставою для його поїздки до Києва для участі в дослідженні давньоєгипетських артефактів, що перебували на території Музею культур і побуту (разом із російськими фахівцями). Як випливає з листа, С.В.Доніч паралельно з тим проводив дослідження давньоєгипетської колекції Одеського історико-археологічного музею.

Тобто перед нами свідчення, що він також був залучений до справи дослідження київських пам'яток разом із М.Е.Мат'є, і залучений як єгиптолог. Досліджуваний лист дозволяє зробити висновок про паритетне співробітництво українських і російських спеціалістів у вивченні давньоєгипетських пам'яток Музею культур і побуту наприкінці 1920 – на початку 1930-х рр.

Варто зазначити, що російська єгиптологія в 1920-ті рр. переживала скрутні часи. Суспільні потрясіння спричинили розрив традиції й фактично смерть дореволюційної єгиптологічної школи. У 1920 р. пішов із життя засновник російської єгиптології Б.А.Тураєв – через критичне погіршення здоров'я, у тому числі в результаті недоїдання²⁹. Інший авторитетний

²⁴ Romanova O.O. History of the Egyptian collection of the Odessa Museum of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine // Studien zur Altägyptischen Kultur: Herausgegeben von Hartwig Altenmüller und Nicole Kloth. – Bd 37. – Hamburg, 2008. – S.327–338.

²⁵ НА ОАМ НАНУ. – Архів С.В.Доніча. – Спр.59421. – Арк.18–21.

²⁶ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського. – Ф.Х. – Спр.27761. – Арк.23.

²⁷ Яненко А.С. Історія музейної археології УСРР (1919–1934). – С.98–99.

²⁸ Там само. – С.100.

²⁹ Томашевич О.В. Объяснение в любви: Вместо послесловия // Тураев Б.А. Бог Тот: опыт исследования в области древнеегипетской культуры. – Санкт-Петербург, 2002. – С.384.

дослідник – В.С.Голенищев – просто не повернувся в післяреволюційну Росію й осів у Каїрі, де став одним із засновників єгипетської єгиптології³⁰. Учні Б.А.Тураєва або згинули в потрясіннях доби, або не змогли реалізувати себе в єгиптології³¹. Так, одеський фахівець Олександр Леопольдович Коцейовський, учень Б.А.Тураєва й автор першого та єдиного перекладу «Текстів пірамід» на російську мову, помер від тифу в 1919 р.³² Тому-то В.В.Струве, один зі вцілілих учнів Б.А.Тураєва, змушений був заново відроджувати єгиптологію у СРСР, виховуючи нове покоління вже радянських єгиптологів³³. Ця генерація вчених єдналася навколо ленінградського гуртка єгиптологів, організованого на базі університету й Державного Ермітажу³⁴. М.Е.Матъє та І.М.Лур'є належали до учнів В.В.Струве, були активними членами гуртка.

Імовірно, київське знайомство посприяло контактам С.В.Доніча з ленінградськими колегами і його подальшому стажуванню в Ермітажі в 1929 р., що тривало місяць³⁵. У тому ж році вийшла його стаття в «Сборнике египтологического кружка», який об'єднував передовсім єгиптологів Ленінграда (зокрема до кола учасників цього гуртка входили і М.Е.Матъє, і І.М.Лур'є, і В.В.Струве), хоч на той час збірник був єдиним спеціалізованим фаховим виданням на теренах СРСР³⁶. С.В.Доніч опублікував тут свою працю про єгипетські конуси з Одеського історико-археологічного музею, написану англійською мовою³⁷.

Тобто листування між П.П.Курінним та російськими єгиптологами показує ще один цікавий момент – можна говорити про те, що ленінградський гурток став центром, навколо якого почала складатися мережа осередків (у даному випадку Київ та Одеса), в яких були дослідники, зацікавлені в розвитку єгиптології та у вивченні пам'яток Стародавнього Єгипту з музеїв СРСР.

Університетський саркофаг, про який згадував С.В.Доніч, і котрий замалювала М.Е.Матъє, напевно є саркофагом Несмут. Він походив із лоту №6, але в документах, що супроводжували цей лот, мав інший номер Каїрського музею – 29634³⁸, а не 29714, а такого номера у списку пам'яток цього лоту взагалі не було. Зате був 29712 – це саркофаг Несітауджатахет³⁹, зовнішній

³⁰ *Большаков А.О.* Голенищев и мы // Труды Государственного Эрмитажа. – Т. XXXV: Петербургские египтологические чтения 2006: К 150-летию со дня рождения Владимира Семёновича Голенищева: Доклады. – Санкт-Петербург, 2007. – С. 7–8.

³¹ *Большаков А.О.* Василий Васильевич Струве // Портреты историков: Время и судьбы. – Т. 2: Всеобщая история / Отв. ред. Г.Н. Севостьянов, Л.П. Маринович, Л.Т. Мильская. – Москва; Иерусалим, 2000. – С. 45.

³² *Урсу Д., Романова О.* Коцейовський Олександр Леопольдович // Сходознавство і візантологія в Україні в іменах. – С. 122–123.

³³ *Большаков А.О.* Василий Васильевич Струве. – С. 45–46.

³⁴ *Большаков А.О.* Ленинградский египтологический кружок: полгода предьстории // Аегуртіаса Rossica. – Вып. 2. – Москва, 2014. – С. 48–50, 119.

³⁵ *Романова О.О.* Проблема авторства рукопису V.1123... – С. 17.

³⁶ *Большаков А.О.* Ленинградский египтологический кружок: у истоков советской египтологии // Культурно-антропологические исследования. – Вып. 2. – Новосибирск, 2011. – С. 5–10.

³⁷ *Donič S.* Funeral cones of the Odessa Archaeological Museum // Сборник Египтологического кружка при Ленинградском государственном университете. – Вып. 5. – Ленинград, 1930. – С. 28–29.

³⁸ Державний архів Одеської обл. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 2022. – Арк. 6.

³⁹ Там само.

саркофаг якої справді перебував в Одеському археологічному музеї, а внутрішній – потрапив до Казані⁴⁰.

На сьогодні так і не знайдено список давньоєгипетських пам'яток археологічного музею Університету св. Володимира з інвентарними номерами цього університету – зберігся лише опис колекції, здійснений Б.А.Тураєвим у 1900 р., де немає інвентарного номера саркофагу Несмут, хоч інвентарні номери інших артефактів зазначено⁴¹. У цьому опису не згадується про зовнішній саркофаг Несітауджатахет. Тому С.В.Доніч, схоже, помилився, адже ці саркофаги (Несмут і Несітауджатахет) належать до однієї епохи й однієї тебанської майстерні. Можливо також, що він перевіряв імовірність того, що внутрішній саркофаг від зовнішнього одеського міг бути в Києві.

Варто згадати і про ту роботу, над якою, судячи з тексту листа, працював С.В.Доніч. Цілком можливо, що це або його невидана праця «Саркофаг Несіта-ведзаат-ах», яка мала бути надрукована у «Записках Государственного исторического музея в Одессе» (т.1, 1941 р.), та, схоже, так і не побачила світ⁴², або каталог давньоєгипетських пам'яток, який він підготував, і котрий нині зберігається в науковому архіві Одеського археологічного музею (датується 1941-м роком⁴³; також залишається невиданим).

У підсумку зазначимо, що лист С.В.Доніча до П.П.Курінного, разом із листами російських єгиптологів, дозволяє, по-перше, по-іншому побачити характер організації вивчення колекції давньоєгипетських артефактів Музею культів і побуту (пізніше Музею історії релігії), а саме, що до дослідження залучались як єгиптологи з Ермітажу, так і фахівець з Одеського історико-археологічного музею, які співпрацювали у цьому питанні. По-друге, фіксація дати приїзду спеціалістів з Ермітажу як 1928 р., і подальшої дати, коли працю з опису давньоєгипетських пам'яток було закінчено й вислано з Ленінграда до Києва (1932 р.), дозволяє зробити висновок, що науковий огляд і подальше опрацювання вказаних старожитностей відбулося ще до активного розгортання реставраційних робіт над ними М.І.Касперовича та його співробітників. Хоча перші підготовчі заходи останній розпочав ще в 1924 р., але, згідно з планами реставраційних майстерень, основні роботи почалися в 1929–1930 рр.⁴⁴ Отже ймовірно, що обстеження фахівцями стану давньоєгипетських пам'яток прискорило організацію робіт з їх реставрації.

Нарешті зауважимо, що, як свідчить у контексті інших історичних джерел згадуване листування, наприкінці 1920-х р. єгиптологія у СРСР не лише відновлювалася в Ленінграді, а й була тенденція створення мережі відповідних осередків. Утім через політичні «чистки» в музеях, репресії проти їх співробітників, встановлення ідеологічного контролю над історичною наукою через запровадження формаційної теорії, що обмежило розвиток єгиптології у країні, ці процеси в Києві та в Одесі було згорнуто.

⁴⁰ Berlev O.D., Hodjash S.I. Catalogue of the Monuments of Ancient Egypt... – P.12–14.

⁴¹ Тураев Б.А. Описание египетских памятников в русских музеях и собраниях. – С.198–208.

⁴² Романова О.О. Проблема авторства рукопису V.1123... – С.20.

⁴³ НА ОАМ НАНУ. – Архів С.В.Доніча. – Спр.59430 (1941 р.).

⁴⁴ Романова О.О. Стародавній Єгипет в Києві: віддзеркалення на склі... – С.191.

REFERENCES

1. Berlev, O.D., Hodjash, S.I. (1998). *Catalogue of the Monuments of Ancient Egypt from the Museums of the Russian Federation, Ukraine, Bielorrussia, Caucasus, Middle Asia and the Baltic States*. Fribourg.
2. Bolshakov, A.O. (2007). Golénischeff and We. *Transactions of the State Hermitage. XXXV. St. Petersburg Egyptological Reading 2006 in Commemoration of Wladimir Golénischeff on the Occasion of his 150th Birthday*, 5–13. St. Petersburg. [In Russian].
3. Bolshakov, A.O. (2011). Leningrad Egyptological Circle: at the beginning of Soviet Egyptology, *Kulturno-antropologicheskije issledovaniya*, 2, 5–10. Novosibirsk [In Russian].
4. Bolshakov, A.O. (2014). Leningrad Egyptological Circle: Six Months of Prehistory. *Aegyptiaca Rossica*, 2, 48–120. Moscow. [In Russian].
5. Bolshakov, A.O. (1996). M.E. Matthieu – issledovatel drevneegipetskoj religii i ideologii. *Matthieu M.E. Izbrannye trudy po mifologii i ideologii drevnego Egipta*, 8–22. Moscow. [In Russian].
6. Bolshakov, A.O. (2000). Vasilij Vasilevich Struve (1889–1965). *Portrety istorikov: Vremya i sudby. V.2. Vseobshchaya istoiya*, 41–52. Moscow; Jerusalem. [In Russian].
7. Hryshyn, A.D. (2002). Vidomosti pro spivrobotnykiv Zapovidnyka (20–30-i roky). *Lavrskyi almanakh: Kyevo-Pecherska Lavra v konteksti ukrainskoj istorii ta kultury*, 7, 47–52. Kyiv. [In Ukrainian].
8. Miliband, S.D. (1995). *Biobibliograficheskyi slovar otechestvennykh vostokovedov s 1917 g. / 2 ed., revised and augmented*. In two books. Book 1. A–L. Book 2. M–Ya. Moscow. [In Russian].
9. Romanova, O.O. (2017). Ancient Egypt in Kyiv: mirrored on glass (Collection of glass negatives representing Ancient Egypt objects in the Institute of Archaeology of NASU). *Materials and Studies on archaeology of Subcarpatian and Volynian area, 21. History of Archaeology. Archive and Museum Heritage of Central and East Europe*, 182–197. Lviv. [In Ukrainian].
10. Romanova, O.O. (2008). History of the Egyptian collection of the Odessa Museum of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. *Studien zur Altägyptischen Kultur: Herausgegeben von Hartwig Altenmüller und Nicole Kloth*, 37, 327–338. Hamburg.
11. Romanova, O.O. (2003). History of Egyptological studies in Ukraine. *Skhidnyi Svit: The World of Orient*, 4, 82–87. Kyiv. [In Ukrainian].
12. Romanova, O. (2017). Lost collection of Egyptian objects from the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences: Some documents for its history. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*. Kyiv, *in print*.
13. Romanova, O.O. (2004). A problem of the authorship of the manuscript V.1123 of the Institute of Manuscripts of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine and scientific heritage of Serhii Volodymyrovych Donich. *Skhidnyi svit*, 12–23. Kyiv. [In Ukrainian].
14. Romanova, O.O., Stanytsina, H.O. (2019). Ancient Egypt in Kyiv: mirrored on glass. Collection of glass photonegatives from the Scientific Archive of the Institute of Archaeology NASU. Kyiv, *in print*. [In English and in Ukrainian].
15. Tomashevich, O.V. (2002). Obyasneniye v lyubvi: Vmesto poslesloviya. *Turaev B.A. Bog Tot: opyt issledovaniya v oblasti drevne-egipetskoj kultury*, 315–388, Sankt Peterburg. [In Russian].
16. Ursu, D., Romanova, O. (2011). Donych Serhii Volodymyrovych. *Skhodoznavstvo i vizantolohiia v Ukraini v imenakh: Biobibliografichni slovnyk*, 85–86. Kyiv. [In Ukrainian].
17. Ursu, D., Romanova, O. (2011). Kotseiovskiy Oleksandr Leopoldovych. *Skhodoznavstvo i vizantolohiia v Ukraini v imenakh: Biobibliografichni slovnyk*, 122–123. Kyiv. [In Ukrainian].
18. Yanenko, A. (2017). *Archaeological Museum of the All-Ukrainian Academy of Sciences: Studies and Sources*. Kyiv. [In Ukrainian].
19. Yanenko, A. (2016). *History of Museum Archaeology in Ukrainian SSR (1919–1934)*. Kyiv. [In Ukrainian].
20. Yanenko, A. (2016). Viddzerkalennia muzeinoi polityky u kadrovyykh transformatsiyakh Vseukrainskoho muzeinoho horodka 1933 r. *Mohylianski chytannia. 2015 r.: Zbirnyk naukovykh prats*, 485–490. Kyiv. [In Ukrainian].

OLENA ROMANOVA

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Senior Research Fellow,
Department of Near and Middle East,
A.Yu.Krymskyi Institute of Oriental Studies NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), Romanova@oriental-studies.org.ua;
olenaromanova@yahoo.com

EARLY DAYS OF THE UKRAINIAN MUSEUM EGYPTOLOGY: LETTER OF S.DONICH TO P.KURINNYI

The present paper presents the letter of S.Donich, the head of "Ancient Egypt" department of Odesa Historical and Archaeological Museum, to P.Kurinnnyi (Kurinnnyj), the Director of All-Ukrainian Museum Town (Kyiv). The letter was written in January, 20, 1930, and it contented the details of the academic investigations of the Ancient Egyptian artefacts' collection, that resided at the All-Ukrainian Museum Town at that time. Combined with a number of other archive documents the letter cause to conclude about attempt to found a center of the Ancient Egyptian objects studies in Kyiv. It was the Museum of Cults and Everyday Life (later reorganized into Museum of the History of Religion) that was the institutor of the process, and P.Kurinnnyi appears to have been the organizer of the academic researches of the Egyptian objects and their restoration as well. It was jointing of the Ancient Egyptian artefacts' collections of three Kyiv museums into the one collection during 1920-th, that preceded the academic researches of the collection. This collection had to become a sizable basis of primary sources for future Egyptological studies in Kyiv. As it is evident from Donich's letter, the process of academic research of the jointed collection began in 1928. Serhii Donich (who was the only Egyptologist in the territory of Ukrainian Socialist Soviet Republic at that time) was engaged in the process. Besides him, two Russian Egyptologists, research associates of State Hermitage M.Matie (Matthieu, Matthiew) and I.Lurie (Laurie) were engaged in the process of scholarly observation and investigation of the Ancient Egyptian objects. Their correspondence with P.Kurinnnyi from the Scientific Archive of the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine proves the participation of the Russian Egyptologists in the process. The publication of the catalogue of the Ancient Egyptian objects from the All-Ukrainian Museum Town was planned as the result of the scholarly research. This edition might be published in Ukrainian. Unfortunately, this process was stopped due to the policy of All-Union Communist Party (Bolsheviks) during 1930-th, in particular "ideological cleaning" of the museums, repressions against Ukrainian intellectuals and intervention of the Marxism-Leninism five-formations theory into the academic history, that constrained the development of the history of Ancient World and Egyptology in the Soviet Union and completely blocked the development of Egyptology in Ukrainian Socialist Soviet Republic.

Keywords: *History of Egyptology, Ukrainian Museum Egyptology, Donich, Kurinnnyi (Kurinnnyj), All-Ukrainian Museum Town, Museum of Cults and Everyday Life, Museum of the History of Religion.*